

Julkaistu Esitys-lehdessä 3/2011: Dramaturgia

Jan Ritsema: *Theatre as a marketplace* -työpaja. Per Forma -tapahtuma, 1.-4.6, uuden sirkuksen keskus Cirko. Järjestäjä Liisa Pentti & Co.

MITÄ TAHANSA VOI TAPAHTUA, VIHOLLINEN ON TÄÄLLÄ JA KAIKKI OVAT VASTUUSSA

Liisa Pentti & Co organisoii 3.-4.6. esiintyjän prosessia käsitelleen *Per Forma* -tapahtuman uuden sirkuksen keskus Cirkossa Helsingin Suvilahdessa. Tapahtuman yhteydessä järjestettiin ohjaaja **Jan Ritseman** vetämä *Theatre as a marketplace* -työpaja. Työpaja päättyi yleisölle avoimeen esitykseen. Ritsema on hollantilainen ohjaaja, joka on vuonna 2006 perustanut Kaakkois-Ranskassa sijaitsevan *Performing Arts Forum (PAF)* -residenssikeskuksen.

Työpajan pohjamateriaalina oli kaksi filosofista tekstiä: **Quentin Meillassouxn** *Time without Becoming* ja **Reza Negarestanin** *Contingency and Complicity*. Ranskalainen filosofi Meillassoux torjui sekä post-kantilaisen filosofian haluttomuuden kuvata

ihmisen havainnosta riippumatonta maailmaa – realismin mahdollisuuden torjunnan – että kausaalisen maailmankuvan välttämättömyyden. Hän väittää sen sijaan että kontingenssi [lat. *contingentia*: mahdollisuus, sattuma] on ainoa absoluuttinen välttämättömyys. Negarastani liikkuu samoilla vesillä taiteen puitteissa – hänestä taiteellinen työ tulee nähdä materiaalien salaliittona, jonka luonne on ennakoimaton ja loputtomien mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien täyttämä.¹

Itse työpaja oli näiden ajatusten asuttamista ja me osallistujat pyrimme ymmärtämään tekstit käytännössä: olemaan tilassa, jossa niiden keskeiset käsitteet ovat läsnä.

Kullakin hetkellä mikä tahansa on mahdollista, mitään ei voi ennakoida ja kaikki ovat vastuussa kaikesta. Kellään ei ollut velvollisuutta olla paikalla ja jatkosta pyrittiin sopimaan aina mahdollisimman vähän. Vain työpaja-ajat olivat kaikkien tiedossa ja edellisenä iltana sovimme, missä seuraavana päivänä tapaamme. Vastuu tilanteen laadusta oli kaikilla, ja Ritsema puhui toistuvasti ”ajan varastamisesta”. Kellään ei ollut oikeutta varastaa toisten aikaa, vaan yhteiseen päämäärään tuli panostaa alati.

Mutta mikä oli tuo yhteinen päämäärä? Jälkikäikuna työpajasta jäi mahdottoman äärellä olemisen tuntu. Mitään ulkoisesti erikoista ei tapahtunut, ja pääasiassa vain keskustelimme. Keskustelut olivat välillä latteita ja paikallaan junaavia, välillä ne, ja tunnelma niiden ympärillä, taas koskettivat jotain hyvinkin syvällistä. Ilmassa leijui määrittelemättömyyden tuntu, kurottaminen jonnekin, jota kukaan meistä ei oikein

---

¹ *Kontingenssi [contingency] on samanaikainen mahdollisuuksien (minkä tahansa mahdollisuuden riippumatta sen järjellisestä välttämättömyydestä) ja mahdottomuuksien ilmaisu – mitä tahansa saattaa tapahtua, mutta yhtä lailla, voi olla että mitään ei koskaan tapahdu; se on yhtäaikaan rajattomien todennäköisyyksien ja selittämättömän jähmettyneisyyden välinen jännite (...) Emme voi olla 'avoimia kontingenssille', koska avoimuutemme ja siten vuorovaikutuksen muotomme ovat kykyjemme määräämiä (...) Kontigentteja materiaaleja ei voi suoraan koskettaa.*

Rikoskumppanuuden [complicity] voi ymmärtää osallisuutena ja salaliittona, mutta sellaisena jossa osallisten yhteisillä ominaisuuksilla ei ole mitään painoarvoa (...) Rikoskumppanuus asettaa esiin tämän tarpeellisen siirtymän yhteisten piirteiden rajoittavasta roolista sulkemisen rooliin, keskittyneenä sitoutumisena kontingenssiin ja sen tunkeutumisiin, nyrjähdyksiin ja jännitteisiin (...) Taiteilijan on tärkeää nähdä taiteellinen tuotanto kontingenttien vaikutteiden salaliittona.

hahmota. Ja jatkuvasti läsnäoleva kaikille jaettu vastuuntunto kumoamassa jokaisen yrityksen asettua kriittisen etäisyyden päähän arvostelemaan vetäjän ammattitaitoa. Osallistujana joutui samaan aikaan ylläpitämään sisäistä kritiikkiä jokaista puheenvuoroa kohtaan ja jatkuvaa vastuunottoa siitä, ettei tuki yhteistä prosessia omalla lapsenomaisella ylimielisyydellään. Ritseman ajattelussa toiminta tuntuikin perustuvan sopimusten ja hierarkkisen vallan minimointiin, oli kyseessä sitten työpaja, esitys tai PAF, eivätkä taiteellista työtä saisi määritellä konventiot tai taiteilijan nerokkuuden myytti.

Taiteellinen työ on tässä kontekstissa yksi filosofisen ja poliittisen toiminnan muoto, joka toimii yhteiskunnallisen muutoksen strategiana.

”Yksi ongelmista on, että on niin vähän materialisoituja ilmaisuja siitä, mitä tarvitsemme poliittisen muutoksen aikaansaamiseen. Koko maailma on yliorganisoitu. Vapaata tilaa ei enää ole. Mutta en tarkoita tätä romanttisessa mielessä. Se on biopolitiikan seurausta, ihmiset antavat poliitikkojen huolehtia myös yksilöllisestä tilastaan. Heidän kehonsa on yksilöllistä tilaa, ja se kuinka he käyttäytyvät bussissa tai puistossa tai julkisessa tilassa ylipäätään. Ikään kuin he olisivat kykenemättömiä huolehtimaan itsestään. Joten me ihmiset annamme ottaa paljon itseltämme pois”, Ritsema sanoo.

PAF:in anarkistinen toimintamalli puuttuu tähän ongelmaan ja on taidekentällä harvinainen tapaus, mutta toisaalta osa kasvavaa open source -kulttuuria ja uuden ajan antikapitalistista liikettä. Lukuunottamatta muutamaa hyvin yleisluontoista sääntöä kaikki keskuksessa tapahtuva on paikalle kulloinkin saapuvien taiteilijoiden itsenäisesti organisoimaa.

”PAF yrittää toimia ilman niitä elementtejä, joista instituutio muodostuu. Halusin luoda tilaa – en järjestystä tai säännöstöjä. Ja instituutio, kuten teatteri, on aina säännöstö. Kysymys on siitä, voimmeko yrittää pontevammin pysyä tilassa, jossa on enemmän mahdollisuuksia kuin rajoituksia.” Ritsemalle taide, sen dramaturgiset ja organisatoriset rakenteet ovat ennen kaikkea poliittisia. ”Koska instituutiot representoivat sitä, kuinka olemme jakaneet julkisen tilamme.”

Ritseman sanat eivät kaiu tyhjyyttä. Vierailin PAF:issa kesällä 2009 – minulle se oli ainutlaatuinen ja inspiroiva paikka. Entisen luostarirakennuksen käytävillä, saleissa ja pihalla kulkee työhönsä syventyneitä esittävän taiteen ammattilaisia. Olemista ei hallitse raha, maine tai kilpailu – PAF:iin saapuvat ne, joita se vetää puoleensa, eivät ne joita Ritsema tai joku muu arvostaa tai kuratoi. Siellä toimitaan sen mukaan, mitä jatkuvasti muuntuva yhteisö paikkaan luo. Ihmiset tulevat lähinnä omien projektiansa kanssa ja työstävät niitä itsekseen tai ryhmissään; lisäksi paikallaolijat luovat vapaasti jaettua toimintaa. Riikinkukot parittelevat suihkuhuoneessa aamuisin, lepakot lentävät ympyrää elokuvasalin katossa iltaisin ja luostarin kappeli kaikuu satunnaisen kävijän askelista. Ritsema uskoo ruohonjuuritason vaikuttamiseen:

”Onko asioilla vaikutusta? On. Asioilla on aina vaikutusta. Ne eivät voi olla vaikuttamatta. Voiko vaikutuksen havaita heti? Siihen vastaus on aina ei. Tai sen voi mitata välittömästi vain, kun mukana on provokatiivinen elementti, johon yhteiskunta alkaa heti reagoida ja syntyy keskustelua. Mutta on paljon pieniä tapahtumia, enkä sivuuta niiden vaikutusta. Tämä voi kuulostaa ylimieliseltä, mutta jos en olisi maailmassa, ja tämä pätee myös kaikkiin muihin, maailma olisi erilainen. Ehdottomasti erilainen. Maailma, ei vain minun perheeni, toimialani tai ympyräni. Jos en tee asioitani, vastatekojani, maailma on köyhempi. Ja, jos puhumme isommilla termeillä, vasen on heikompi. Oikea vahvempi.”

”Mutta täytyy olla johdonmukainen ja sitkeä. Ei niin, että teen teon täällä ja sitten päinvastaista toisessa paikassa. Kaikella on vaikutuksensa, mutta yksittäisen teon vaikutus voi olla pieni. Eli kysymykseen siitä, onko asioilla vaikutusta – kyllä, asioilla on vaikutusta, mutta niillä on vain vähän vaikutusta koska emme toimi armeijoina enää ja koska niillä on vain vähän vaikutusta, täytyy olla sinnikäs ja johdonmukainen.”

Työpajan päätteeksi tehty esitys oli lähtökohdissaan uskollinen Meillassouxin, Negarastanin ja Ritseman ajatuksille. Mitään ei suunniteltu, vaan ainoa pyrkimys oli pitää työpajassa läsnäolleet ajatukset läsnä ja luoda tilaa kaikkien läsnäolijoiden (myös kaiken muun kuin ihmisten) rikoskumppanuudelle tapahtuman muodostumisessa. Tavoite ei ole ainutlaatuinen nykyisen esitystaiteen kentällä, mutta taustalla vaikuttaneiden tekstien käsitteellinen kehys, pyrkimys tilanteen jatkuvaan älylliseen ja poliittisesti motivoituneeseen haastamiseen sekä keskustelun luonteessa ylläpidetty ”nöyryyttämisen etiikka” loivat esitystilanteeseen arvaamattomuuden tunnelman ja särmän, vaikka mitään erityistä ei tapahtunut – ainakaan siinä mielessä, että sen olisi voinut tallentaa. Tunnelmasta kertoo jotain se, että myöhässä tulleet yleisön jäsenet joutuivat välittömästi pilkan kohteiksi, mutta tuntuivat pitävän siitä ja siten pääsevän merkityksellisellä tavalla osaksi tapahtumaa.

Se, että työpaja päättyi esitykseen, heijasti filosofis-poliittisen kehyksen jännitteisen haasteen esitystaiteen perusluonnetta vasten. Ensi-illan vääjäämättömyys ei auta pakenemaan esitystilanteen ennakoimattomuutta, päinvastoin juuri tuo jännite piirtää hetken kauneuden esiin. Yhtä lailla, todellisuuden kontingentti luonne ei vapauta poliittisen toiminnan välttämättömyydeltä, vaan tekee vastuunotosta yhä pakottavampaa.

”Tämän päivän keskustelussa oli paljon taiteellista mystisyyttä. En halua kolonisoida koko tapahtumaa, mutta jos en olisi jo puhunut tänään jo niin paljon, minun olisi pitänyt avata suuni siellä. Koska on välttämätöntä, että kaikkialla, missä vihollinen pomppaa esiin, jotain täytyy sanoa. Se on politiikkaa. Kun yhteiskunta ei toimi, kun se ei toimi kuten haluat, se johtuu siitä, ettet avaa suutasi, kun olet leipomossa ja joku sanoo tai tekee jotain mitä et voi hyväksyä. Minun täytyy puhua, kun ajattelen että tämä on täysin vastoin sitä mitä pitäisi tapahtua.”

”Ihmiset ovat jo julkisempia kuin haluavat tunnustaa. Taiteilijat eivät ole keksijöitä, he vain tekevät sen mahdolliseksi. Meidän maailmassamme petos ei ole enää mahdollista, se on mahdollista vain yksityisyyden ja omistamisen maailmassa. Tai ainakaan lastemme ja lastenlastemme maailmassa se ei enää ole mahdollista. Asiat eivät tapahdu meille, vaan me saamme ne tapahtumaan. Suuri muutos on jo käynnissä, ja muutokset ovat peruuttamattomia. Kapitalismi syö itsensä.”

<http://www.pa-f.net/>